

Després d'un divorci: com es pot reconstruir la biografia familiar?

Tras un divorcio: ¿cómo se puede reconstruir la biografía familiar?

After a divorce: how to reconstruct a family biography

Montse Solsona Pairó

msolsona@ced.uab.es

Centre d'Estudis Demogràfics
Universitat Autònoma de Barcelona

Data de recepció de l'article: novembre 2009

Data d'acceptació de l'article: gener 2010

Resum

Analitzar la reconstrucció de la biografia familiar després d'un divorci, a partir de les narracions de vint-i-sis biògrafs i biògrafes, permet completar amb més precisió el tipus de coneixement que ens ofereix una aproximació quantitativa respecte dels factors determinants i les conseqüències de la ruptura d'una unió amb fills. També permet matisar el concepte de família, al qual, en els estudis demogràfics, s'atribueix una naturalesa estàtica, quan en realitat, en el postdivorci, la permanent mutació n'és l'única certesa.

Paraules clau: demografia, biografies, divorci, gènere.

Resumen

Analizar la reconstrucción de la biografía familiar tras un divorcio, a partir de las narraciones de veintiséis biógrafos y biógrafas, permite completar con más precisión el tipo de conocimiento que nos ofrece una aproximación cuantitativa respecto de los factores determinantes y las consecuencias de la ruptura de una unión con hijos. También permite matizar el concepto de familia, al cual, en los estudios demográficos, se atribuye una naturaleza estática, cuando en realidad, en el posdivorcio, la permanente mutación es la única certeza.

Palabras clave: demografía, biografías, divorcio, género.

Abstract

By analysing the reconstruction of a family's biography after a divorce, based on 26 biographers, one can gain a more accurate picture of the type of knowledge that provides a quantitative approach on the determining factors and consequences of the break down of a family unit. It also allows to qualify the concept of family which, in population studies, is given a static nature, when in fact in post divorce the only certainty is constant change.

Key words: demography, biographies, divorce, gender.

1. Aquest estudi és el resultat dels projectes «Trajectòries familiars després del divorci. Gènere, parentiu i territori» (ref. SEJ2005-03764/GEOG) i «Famílies reconstituïdes i equitat de gènere: noves paradoxes» (ref. CSO2008-00654), subvencionats pel Pla Nacional R+D+I del Ministeri d'Educació i Ciència d'Espanya.

Introducció

En aquesta nota de recerca es presenta un estudi qualitatiu, basat en entrevistes en profunditat semiestructurades, realitzat a Espanya sobre les biografies familiars d'homes i dones que han viscut la ruptura d'una unió en la qual hi havia fills. Les narracions dels nostres biògrafs i biògrafes permeten conèixer en quina mesura el divorci és un punt d'inflexió en les seves biografies, quines són les biografies més rellevants en el postdivorci, i discutir a fons el significat mutant de la família i els vincles afectius en la societat espanyola contemporània. Tot això en un context en el qual les normes socials respecte a com es poden preservar (o no) els vincles familiars (biològics o derivats dels biològics) nascuts de l'existència de fills abans de la ruptura d'una unió, igual que en el matrimoni (Brullet, 1997), tenen un biaix de gènere ben definit.

La metodologia biogràfica dissenyada

La metodologia utilitzada és deutora de les enquestes biogràfiques, dissenyades a diferents països des de principis dels anys vuitanta, per a aplicar mètodes estadístics especialment dissenyats per a l'anàlisi demogràfica (Courgeau i Lelievre, 1989). En aquestes enquestes sovint es recull informació sobre quatre biografies: laboral, educativa, familiar i residencial. En el nostre cas, es pren com a columna vertebral la biografia familiar i es deixa que els entrevistats seleccionin els esdeveniments més importants de la seva vida i aquells que donen sentit a la història que ells mateixos van construint entorn de la constitució de la unió, el naixement dels fills i el procés de ruptura de la unió i la postruptura. El model temàtic d'aquesta investigació comprèn dos eixos analítics centrals: família i gènere.

TRAJECTÒRIA FAMILIAR ABANS DEL DIVORCI: FILLS COMUNS

Per a la confecció de la mostra, s'ha optat per establir l'existència de fills abans de la ruptura de la unió com a denominador comú, per a tenir un escenari homogeni en el moment de la ruptura, del qual poden emergir múltiples trajectòries postruptura, atès que la redefinició dels vincles familiars és molt més complexa quan hi ha hagut fills en unions anteriors. No s'ha establert cap condició respecte a quina ha estat aquesta trajectòria familiar postruptura (noves unions, noves maternitats i paternitats), ni respecte a l'edat dels fills (infants, adolescents o adults joves), ni respecte al tipus d'unió (matrimoni o cohabitació). No obstant això, per a evitar intervenir en moments massa sensibles de les biografies de ruptura, s'ha posat una segona condició: que la ruptura de la unió s'hagués produït entre tres i quinze anys abans del moment de l'entrevista. Així mateix, s'ha triat entrevistar persones pertanyents a les generacions nascudes entorn de 1955, gairebé pioneres del divorci a Espanya. Per la mateixa raó, el treball de camp s'ha realitzat a diverses àrees metropolitanes d'Espanya (Barcelona, Madrid, València i Sevilla), on la incidència del divorci és més gran (Solsona i Simó, 2007). De manera expressa, i per voler centrar l'estudi en els aspectes relacionals més que en els aspectes materials, s'ha buscat que les persones entrevistades pertanyessin a un grup social homogeni quant a nivell educatiu i condició econòmica, per la qual cosa la majoria té estudis universitaris i desenvolupa la seva activitat professional en l'àmbit de la cultura i els negocis. Són dones i homes assalariats o professionals liberals en branques d'activitat diverses del sector terciari (arquitectura, art, gestió d'empreses, docència, investigació, editorial, administració pública, etc.).

Després d'una etapa prèvia en la qual es van realitzar quatre entrevistes pilot (dues dones i dos homes la primavera de 2007) per a posar a prova un guió mínim per a estructurar l'entrevista, es van realitzar vint-i-sis entrevistes en profunditat (realitzades a tretze homes i a tretze dones, sense cap relació entre ells), d'una durada aproximada de dues hores, durant la primavera de 2008.

UN MONÒLEG PER A RECONSTRUIR LA BIOGRAFIA FAMILIAR

La persona entrevistada narra la seva pròpia història seguint el fil de cinc preguntes que impulsen un monòleg pausat entorn del procés de ruptura i tots aquells fets biogràfics que donen sentit als episodis seleccionats, com si es tractés d'un muntatge fotogràfic. Les cinc preguntes, de les quals pegen diverses crosses a les quals únicament es recorre per a garantir un cos temàtic comú a totes les entrevistes, fan referència a: 1) la pròpia família, 2) el procés de ruptura d'unió, 3) la trajectòria postdivorci, 4) la situació actual i les assignatures pendents i 5) les diferències de gènere percebudes en aquests processos. Mentre la persona entrevistada (re)construeix la seva història, la intervenció oral de l'entrevistadora és mínima. En el rol d'escolta conscient, el seu paper pràcticament es limita a plantejar les preguntes i a construir un material gràfic sobre la seva genealogia i el seu curs de vida.

Per començar s'explica l'objectiu de l'estudi: la reconstrucció de les trajectòries familiars després d'una ruptura. De seguida s'inicia la conversa demanant a la persona entrevistada: «Parla'm de la teva pròpia família.» En pràcticament tots els casos la resposta és: «Quina família? La d'origen? La que jo he creat?». En aquest moment l'entrevistat/ada s'adona que la pregunta no té una resposta estàndard predeterminada i comença a narrar la seva pròpia biografia. L'entrevistadora dibuixa en el quadern de camp les figures corresponents a la més o menys complexa configuració familiar i anota el sexe, el tipus de relació amb ego i la manera d'anomenar cada vincle afectiu o familiar, si és que l'anomenem d'alguna manera. I si és necessari es recorre a la crossa següent: «Hi ha altres persones amb les quals tens llaços emocionals forts i que pots considerar com la teva família?». El dibuix del diagrama de les relacions de parentiu i vincles afectius, que s'inicia amb la resposta a la primera pregunta, es va completant al llarg de l'entrevista, fins a constituir la configuració familiar autopercebuda de cada persona entrevistada.

Quan un silenci perllongat suggereix que la persona entrevistada dona per acabada la primera resposta, se la convida a datar els fets més importants de la unió i el seu posterior procés de ruptura, a fi de dibuixar una línia de vida que reuneixi tots els esdeveniments significatius de la seva biografia familiar (unió, matrimoni, naixement dels fills, ruptura, nova unió). La visualització gràfica de la seva pròpia biografia sovint condueix el narrador a evocar altres esdeveniments crucials de la seva existència, pertanyents a etapes de la seva vida allunyades del moment de l'entrevista (per ventura a la infància) i també a diferents dimensions vitals. Els fets corresponents a la biografia familiar són anotats en la línia de vida principal. Ara bé, quan un aspecte en particular pren una importància especial, es dibuixa en paral·lel una nova línia per a la biografia corresponent: les biografies dels propis fills, la biografia de l'exparella, els canvis d'habitatge, la biografia laboral, l'educativa, etc. Així, al llarg de l'entrevista, en un temps i lloc determinats, l'entrevistat construeix una narració retrospectiva única, seleccionant les seqüències més significatives del seu curs de vida.

Amb la pregunta 2 es pretén conèixer la percepció d'ego respecte al procés de ruptura apel·lant al grau d'empoderament en la presa de decisions i tenint en compte el sentiment de guanys i de pèrdues associat a la ruptura de la unió. Exemples d'algunes crosses utilitzades en aquesta segona pregunta són els següents: «Parla'm de com vas prendre les teves decisions: sol/a, mediatitzat/ada per la intervenció d'alguna persona? Com van reaccionar els teus fills, altres parents, amics i les persones més properes? Va ser molt llarg el procés de ruptura i de dol fins a sentir que els vincles s'havien trencat del tot?». Amb la tercera pregunta, «Com t'ha anat després de la ruptura?», es vol conèixer l'encaix entre les noves relacions familiars i afectives i les existents abans de la ruptura, utilitzant si cal les crosses següents: «Com van quedar les teves necessitats afectives, de tendresa, de relacions amoroses i les teves relacions sexuals? En la construcció d'una nova parella, quins requisits demanaves per a una nova convivència? Quines relacions s'han establert entre tu i la teva exparella?». Amb la quarta pregunta es formula una qüestió general, «Com vius la teva situació actual? Quina és la teva assignatura pendent?». També en aquest cas les respostes fan referència a les relacions afectives i familiars més que a altres qüestions. Finalment, la cinquena pregunta buscava confirmar o rebutjar les regularitats estadístiques respecte

al patró de gènere de les trajectòries postdivorci (Houle *et al.*, 2006; Solsona *et al.*, 2007; Simó i Spijker, 2009; Simó *et al.*, 2009a, 2009b).

Per a finalitzar l'entrevista, per a tancar la seva narració sobre experiències molt sensibles de les seves vides d'una manera suau i lúdica, vam demanar a les persones entrevistades associar determinades paraules (sobre conceptes fonamentals del seu mónleg en veu alta: amor, sexualitat, vincle afectiu, estar a casa, fills, pares, etc.) amb colors, formes i músiques. En realitat, aquest recurs inicialment no estava previst, però ja en les primeres entrevistes de prova vam advertir que una certa memòria es despertava i feia mal. Crec que aquesta va ser una bona idea. Per tant, en conjunt i en paral·lel amb les cinc preguntes bàsiques, durant l'entrevista vam utilitzar tres recursos addicionals: 1) diagrama de les relacions de parentiu i vincles afectius, 2) línies de vida de les biografies múltiples i 3) joc de paraules. (Per a una millor comprensió del procediment de l'entrevista vegeu el material gràfic utilitzat a Solsona, 2009.)

ANÀLISI TEMÀTICA DE LES BIOGRAFIES MÚLTIPLES

En aquestes entrevistes semiestructurades s'han recollit dos tipus d'informació: els fets (crystal·litzats en els diagrames i les línies de vida) i les interpretacions (les narracions), tot i que la frontera entre ambdues no és del tot clara. Amb el diagrama de relacions de parentiu i vincles afectius, vam determinar la composició de la llar en el moment de l'entrevista, els membres que formen la seva pròpia família, les relacions de parella i altres vincles sentimentals i d'amistat, en una configuració global del seu món d'afectes, que inclou tant familiars com no familiars. En les línies de vida, prenent com a punt de referència la ruptura de la unió, es recullen els esdeveniments (fets) significatius de la biografia familiar de cada entrevistat: emancipació familiar, relacions de parella, naixement dels fills, ruptura de la unió, constitució de noves unions (sexuales, sentimentals, de convivència o no, matrimonis), nous fills, etc. En general es tracta de fets, però de vegades la frontera entre els fets i les percepcions no és fàcil de delimitar o, millor dit, els mateixos fets poden donar lloc a diferents percepcions. Per exemple, en una relació sentimental o sexual, cada persona implicada pot tenir la seva pròpia percepció respecte al tipus de vincle que s'està creant: relació estable, esporàdica, etc.

Les interpretacions, el sentit que el/la biògraf/a dona als esdeveniments viscuts provenen de les mateixes entrevistes. Així, per a procedir a l'anàlisi de les entrevistes, que han estat transcrites íntegrament, aquí s'ha optat per una perspectiva temàtica, realitzada amb l'ajuda d'Atlas-ti, un programa dissenyat especialment per a l'anàlisi textual. La perspectiva temàtica suposa que renunciem a intentar trobar un significat o sentit a cadascuna de les vint-i-sis biografies (de biografies múltiples) recollides i, en lloc seu, prenem en compte elements significatius del conjunt de discursos en diferents aspectes i els sumem, els integrem. L'objectiu és desvetllar els factors explicatius o més aviat relacionats amb la biografia familiar i, en particular, amb el procés de ruptura i postruptura de la unió. D'aquesta manera, les narracions permeten conèixer la importància que els biògrafs atribueixen als esdeveniments que construeixen les seves biografies (la familiar i les relacionades), identificar nusos biogràfics, és a dir, aquells fets que marquen un abans i un després en el curs de vida, i donar sentit a la superposició de biografies múltiples que defineixen temps amb ritmes diferents que s'interrelacionen entre si i tenyeixen amb una tonalitat diferent cada etapa de la vida. En aquesta tasca, l'anàlisi del material gràfic ha estat crucial.

Els dos eixos analítics, família i gènere, són transversals i apareixen de manera contínua al llarg de les narracions, per invitació expressa de qui impulsa el mónleg i pel fet que el mateix entrevistat se submergeix en la seva biografia emocional posant llum i ombra en diferents passos de la seva pròpia trajectòria i fent, molt sovint, referència expressa a la trajectòria paral·lela de la seva o el seu excònjuge.

Resultats del procés de ruptura, les biografies vinculades i les configuracions familiars

A continuació presento unes primeres reflexions de l'anàlisi de les narracions i del material gràfic recollit (diagrames i línies de vida) en relació amb tres punts: la ruptura dels vincles afectius, les biografies rellevants en el postdivorci i la configuració familiar, que en principi només són vàlides per a aquesta mostra homogènia, pel que fa a la generació, la situació familiar i el grup social de pertinença. L'argument principal és que la família no és un substantiu sinó un verb, és a dir, que la seva configuració es reconstrueix de manera permanent al llarg de la vida dels individus i que el divorci és un punt d'inflexió en la biografia individual que impulsa canvis no només en la biografia familiar sinó en diferents dimensions vitals. Pel fet de tractar-se de la ruptura d'unions amb fills, s'espera i es constata una gran centralitat dels fills tant en la percepció de la pròpia família com en les múltiples biografies que segueixen el postdivorci.

LA RUPTURA D'UNA UNIÓ, UN PROCÉS LLARG

La mort és l'única cosa a la vida que ve d'un sol cop, diu un refrany àrab. Excepte en el cas de la viduïtat, l'esdeveniment que marca la sortida d'una unió és molt difícil d'establir amb precisió. La separació, deixar d'estar unit, és un llarg procés compost de múltiples esdeveniments: la degradació de les relacions de parella, les vides paral·leles, l'absència de relacions sexuals i els llits separats, la intervenció de la família i de les persones més pròximes, la separació de fet i la residència a cases diferents, la negociació de la cura dels nens, la separació de béns, els processos judicials, etc. En les històries d'amor i desamor, segons el testimoni dels nostres vint-i-sis biògrafs i biògrafes, ni les transicions ni els estats són nítids. La separació és un llarg procés en el qual els vincles afectius entre les dues persones es van afeblint, les pràctiques amoroses es transformen i en tots els casos el procés de ruptura comença molt abans de la separació física dels cònjuges i pot ser que es perllongui fins molt després d'aquesta.

Al traçar la línia de vida, per a situar els esdeveniments clau d'aquest procés de ruptura, s'observa que el procés de ruptura viscut com un període de crisi adopta en cada biografia una forma i una intensitat diferents. En uns casos constitueix un procés discontinu, amb diverses ruptures temporals, i en altres casos la crisi s'assenta d'una vegada única i definitiva. Quan el procés és molt llarg, es produeixen transicions, canvis d'estat que tenen tornada enrere; per exemple, separacions de residència temporals. L'argumentació dels actors és que no hi ha acord entre els cònjuges respecte a la decisió de separar-se, circumstància que dona lloc a una sèrie d'estratègies que mantenen la relació en una situació aparentment estancada, mentre que una insatisfacció latent es manifesta, de vegades, per maniobres de seducció impregnades d'amenaques respecte a la relació amb els fills. En aquest cas, davant el binomi insatisfacció - responsabilitat, la responsabilitat, durant un temps llarg, guanya la partida.

Entre les modalitats de crisi contínua ens trobem amb un dels factors que apareix reiteradament com a factor determinant del divorci: una unió a una edat primerenca. De vegades el matrimoni s'esdevé sense haver-lo decidit de manera conscient i més tard arriba un moment en què es fa evident que a la relació li manca quelcom d'essencial. Una modalitat diferent de crisi, contínua i intensa, es dona quan després d'un llarg període de convivència sense qüestionaments, la persona descobreix que està en una situació que no respon als desitjos interns. De vegades, els nostres biògrafs i biògrafes poden identificar un factor desencadenant clar: una passió; altres vegades la decisió de trencar prové d'una situació crònica: insofrible, sense sentit, sense amor, en la qual l'interès per l'altra persona ja no hi és i un o una comença a no reconèixer-se a si mateix/a.

Per a les dones, sovint, la separació física comporta una ruptura definitiva dels vincles afectius. El pare dels seus fills és una persona a la qual en general se li vol bé, però amb la qual ja no hi ha res. Per als homes, de vegades, la ruptura definitiva del vincle no es produeix mai. És una barreja de sentit de responsabilitat, de protecció, de dret a gestionar la vida de l'altra i de propietat. Fins i

tot en el cas d'haver iniciat una altra relació afectiva, de vegades els resulta difícil renunciar al seu rol anterior. Però aquest sentiment de pertinença també es pot formular en femení: «Em divorcio de tu, però ets meu».

BIOGRAFIA FAMILIAR I BIOGRAFIES VINCULADES

En els nostres estudis anteriors sobre els determinants del divorci, construïem models explicatius en els quals el divorci era la variable depenent i les altres circumstàncies (laborals, educatives, i residencials) eren les biografies que determinaven la biografia familiar (vegeu una síntesi dels nostres resultats a Solsona i Simó, 2007). En aquest estudi qualitatiu, veiem també el que passa en l'etapa que s'inicia després. El divorci és un nus biogràfic, un punt d'inflexió clau que divideix la vida en dues parts. Així ho senten els nostres biògrafs i biògrafes. És el final d'una etapa i l'anunci d'una de nova. És una profunda crisi i alhora una gran oportunitat. El divorci no és solament el resultat «de», sinó un impuls «per a». Un impuls per a innovar en l'àmbit professional, per a iniciar uns estudis que sempre s'havien volgut realitzar i estaven allí aparcats, per a cuidar de si mateix o de si mateixa, per a buscar una relació sexual satisfactòria, per a realitzar un viatge ajornat en diverses ocasions o per a lluitar fins a aconseguir la casa dels somnis. També, per descomptat, per a tenir una nova parella i/o per a tenir més fills, per a expandir o ampliar la pròpia família o per a construir-ne una de nova.

Entre les biografies relacionades, la centralitat dels fills i filles en la vida dels divorciats i les divorciades és evident. Pràcticament, tot el que s'esdevé per decisió pròpia en la vida està mediatitzat per les necessitats i les experiències dels fills, sobretot durant la seva infància i adolescència. Així, per exemple, la decisió de constituir una nova unió pot quedar ajornada o simplement descartada pel fet de donar absoluta prioritat als fills. A través de la relació amb els fills, o independentment d'aquesta relació, la trajectòria de l'exparella també està molt present en les narracions dels nostres biògrafs. Aquesta presència adopta diferents tons: comparança, rivalitat, vigilància o bé respecte, afecte i acompanyament. En segon lloc, apareix la biografia de la salut, una prioritat en la vida de tots. Es pot tractar de la salut d'ego, la salut dels fills, la salut dels pares o la salut de l'exparella. Quan es tracta de la pròpia salut, es parla de salut física, emocional, mental i espiritual. Es posa de manifest que una vulnerabilitat subjacent en tots els éssers humans s'activa en aquesta situació de crisi i convé cuidar-se per a evitar danys majors. Aquesta vulnerabilitat té una expressió més forta entre els homes, per haver viscut experiències d'exclusió, durant el matrimoni (rebuig sexual) i en l'etapa posterior al divorci (difícil contacte amb els fills), mai abans imaginades. Però sovint es busquen recursos per a comprendre millor el procés de ruptura i adquirir eines per a afrontar-lo, en forma de teràpies o de grups d'ajuda mútua. En tercer lloc, apareixen les històries d'amor i la sexualitat, com històries independents de la biografia familiar, part de la intimitat compartida, formada per relacions de parella que es formalitzen i se socialitzen dins del grup de persones més properes. Les històries d'amor no es comparteixen, pertanyen a la intimitat privada, en molt diverses accepcions: com a manera de satisfer les necessitats afectives, com a manera de lluitar contra l'aïllament, com quelcom natural de la vida.

Finalment, i en certa manera en relació amb el que hem dit anteriorment, després d'una ruptura d'unió algunes persones, homes i dones, donen molta importància a preservar un espai propi, un espai absolutament privat, raó per la qual, a pesar de mantenir relacions sentimentals i sexuals estables, no donen el pas, de manera conscient i deliberada, a compartir el mateix sostre. Aquest espai absolutament privat es pot situar a la llar que es comparteix amb els fills, de manera permanent o esporàdica, però en qualsevol cas la seva colonització està vetada a aquesta nova parella afectiva.

DESPRÉS DEL DIVORCI, UNA FAMÍLIA MÉS ÀMPLIA

Després d'una ruptura d'unió les formes familiars es diversifiquen, la seva grandària s'amplia amb parents consanguinis, polítics i amics fidels, que compleixen el paper de germans o germanes, de manera que l'entramat de vincles afectius i familiars esdevé més complex. La família no respon a cap identitat real predeterminada. La família es redefineix a cada moment i cada persona la percep en funció dels esdeveniments que donen sentit a la seva biografia, i en aquest sentit el divorci és un esdeveniment determinant molt important.

En les seves respostes, els vincles de sang ascendents i descendents poden arribar a solament dues generacions (jo i els meus fills), tres (pare, mare, o pares, jo i els meus fills), o quatre (quan inclouen els avis); els vincles col·laterals poden incloure els germans, els nebots i nebodes. En el postdivorci els fills són els únics que indiscutiblement sempre formen part de la pròpia família. Les raons per les quals s'inclouen altres parents de sang, ascendents i descendents, fan referència a la gratitud, a la responsabilitat i al suport rebut. Els pares i els fills mai no et fallaran. Els oncles i avis poden ser persones especials, que han deixat un llegat en experiència de vida, un ensenyament i que han tingut un rol molt especial. La quotidianitat, la convivència, la complicitat, el suport mutu, són raons per a incloure o no els germans, cosins i altres parents col·laterals. El cas dels germans és singular: són parents de sang, són aquí, però de vegades estan més lluny que els amics íntims; però es tracta d'una llunyania relativa, ja que en molts casos és un vincle que s'activa en els moments de crisi. Els nostres biògrafs i biògrafes parlen d'això.

El divorci no està renyit amb la inclusió de parents polítics (de la relació anterior) en la pròpia família; la ruptura d'una unió divideix la vida en dues parts diferents, però no de la mateixa manera la parentela adquirida pel naixement de fills comuns. El bagatge relacional que abans es compartia molt sovint queda preservat, sobretot quan a les relacions se'ls havia posat nom: qui va ser oncle o tia per al seu nebot polític continua sent-ho després de la ruptura. Aquest encreuament entre vincles polítics i de sang indica que es defineix la pròpia família també a partir de la família del fill o els fills. Per exemple, en general no s'inclou l'exparella en la pròpia família (encara que també hi ha excepcions en aquest sentit), però sí que s'inclou l'exsogra o els nebots de l'exparella, és a dir, els avis dels teus fills i els cosins dels teus fills. Val a dir que els biògrafs, més que les biògrafes, inclouen l'exparella entre els membres de la seva pròpia família, perquè la mare dels propis fills sempre serà diferent de qualsevol altra dona, o perquè hi ha un sentiment de responsabilitat que va més enllà de la convivència.

La família d'elecció té també el seu lloc en la configuració de la pròpia família. Aquells amics o amigues íntims, amb els quals es té una relació més estreta que amb els propis germans, amb els quals s'han passat les proves de la vida adulta, també són membres de la família àmplia. En particular entre les dones, però no només entre elles, les amigues que comparteixen la feina d'estimar, de cuidar els fills, de cuidar els altres, amb les quals es comparteixen secrets, reptes, complicitats i vies de creixement personal, són considerades les veritables germanes. També les persones amb les quals es comparteixen determinades pràctiques, en un àmbit artístic o espiritual, tenen el seu espai en la pròpia família.

Els biògrafs i biògrafes que tenen trajectòries migratòries de més llarga distància (han viscut la seva infància i primera adolescència a Amèrica o en un altre país europeu) són els qui dibuixen un món de constel·lacions familiars més ampli i inclouen parents per raó de sang, política o elecció, potser perquè el seu bressol no es troba aquí i cal invocar els ancestres o agermanar-se amb els iguals. La família, poques vegades, és nuclear, malgrat que ho fos abans del divorci. Alguns entrevistats parlen en termes de tribu.

Per acabar, cal subratllar que família i coresidència no són conceptes equivalents, i viceversa, coresidència i família tampoc no ho són. La pròpia família no se circumscriu a una llar específica. I tots els qui comparteixen la mateixa llar no són necessàriament de la família. Per tant, la utilitat de la llar com a artífici per a aproximar-nos a les relacions familiars, en aquest escenari postdivorci, perd el seu sentit. Viure sol no significa no tenir família, ni relacions de parella estables ni vincles afectius forts. La família, la sexualitat i l'afectivitat sovint es troben fora de les fronteres

de la mateixa llar. Un o una pot residir durant alguns dies de la setmana en una llar unipersonal que es converteix en monoparental de vegades, certs caps de setmana, per exemple, quan el fill o filla ve a residir amb el seu pare o mare. D'altra banda, viure sota el mateix sostre tampoc no dóna un dret immediat de pertànyer a la família de l'altre, ni tan sols vivint en parella.

Per acabar

Aquest estudi mostra que el divorci, més que ser el resultat de canvis en les biografies laborals, educatives i residencials, és un punt d'inflexió biogràfic, l'inici d'una nova etapa, que impulsa mutacions en àmbits habitualment no observats en les enquestes biogràfiques, que tenen a veure amb els fills, la salut, l'amor i una habitació pròpia, entre d'altres.

La dissolució d'una unió és un bon exemple de la borrositat dels estats i les transicions, també de la borrositat del temps i de l'espai. No és possible donar una datació precisa per a la transició del matrimoni al divorci. Abans i després de la ruptura el matrimoni conté el divorci i viceversa. Per tant, queden sense resposta precisa algunes preguntes: Quan comença la ruptura? És possible parlar d'un final de procés? Es pot establir un moment en el qual el vincle afectiu amb l'exparella s'ha trencat definitivament? L'existència de fills abans de la ruptura impedeix parlar de la dissolució de la família. En la postruptura els fills es converteixen en el nucli que modela la nova configuració de relacions familiars i afectives i mediatitza les decisions respecte a la constitució de noves unions. Els fills de vegades viuen en diferents espais, d'aquí la borrositat de l'espai que topa també amb altres relacions. Les noves relacions de parella, l'amor i la sexualitat sovint tenen lloc fora de les fronteres palpables de la llar i de la família.

L'anàlisi biogràfica, per a configurar la línia de les transicions vitals i determinar l'ordre i les causes dels esdeveniments, ha prioritzat el temps. Les narracions de les nostres biògrafes i els nostres biògrafs mostren que la vida familiar, amb parents de sang, polítics i d'elecció, té lloc a espais diversos. Per a avançar en el coneixement sobre les transformacions dels vincles afectius i familiars cal anar més enllà del concepte artificial de família-llar i anar a buscar la intersecció en les biografies múltiples (familiars i vinculades) entre el temps i l'espai.

Bibliografia

- BRULLET, Cristina (1997). «Pràctiques de criança i identitats parentals». *Papers de Sociologia*, núm. 51, p. 149-170. [En castellà: BRULLET, Cristina (1996). «Prácticas de crianza e identidades parentales». A: BRULLET, C.; CARRASQUER, P. (comp.). *Sociología de las relaciones de género*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales-Instituto de la Mujer, p. 45-65].
- COURGEAU, Daniel; LELIEVRE, Eva (1989). *Analyse démographique des biographies*. París: Éditions de l'Institut National d'Études Démographiques.
- HOULE, René; SOLSONA, Montse; TREVIÑO, Rocío (2006): «Divorcio y trayectorias familiares post-ruptura ¿un fenómeno nuevo?». A: ROIGÉ, Xavier (ed.). *La familia en Cataluña: Continuidades y cambios*. Barcelona: Icària, p. 437-470.
- SIMÓ, Carles; SOLSONA, Montse (2010). «El registro estadístico de las rupturas de unión en España: evaluación e ideas para avanzar desde la demografía». *Papers: Revista de Sociología*, vol. 95, núm. 3, p. 609-632.
- SIMÓ, Carles; SPIJKER, Jeroen (2009). *Trayectorias post divorcio en España y en Europa: análisis de la asimetría de género en la formación de nuevas uniones*. V Congrés Català de Sociologia (Universitat Autònoma de Barcelona, 17 d'abril de 2009).
- SIMÓ, Carles; SPIJKER, Jeroen; SOLSONA, Montserrat (2009a). *Post divorce in Europe. Repartnering, new maternities and paternities*. European Network for the Sociological and Demographic Study of Divorce. 7th Conference (Universitat d'Anvers, 25-26 de juny de 2009).
- (2009b) *Atlas of divorce and post divorce indicators in Europe*. XXVI Conferència Internacional de Població de la IUSSP (Marràqueix, Marroc).

- SOLSONA, Montse (2009). «Narrar la propia biografía después de un divorcio. Notas de un estudio cualitativo de interés para la demografía». *Revista Estudios Geográficos*, vol. LXX, núm. 267 (juliol-desembre).
- SOLSONA, Montse; FERRER, Laia; SIMÓ, Carles; MACINNES, John (2007). «Trayectorias familiares después del divorcio. Una revisión de las contribuciones recientes desde la demografía». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 49, p. 217-234.
- SOLSONA, Montse; SIMÓ, Carles (2007). «Evolución histórica del divorcio en España desde la aprobación de la ley de 1981 hasta la reforma de 2004». A: CABRÉ, Anna; MIRET, Pau (coord.). *La constitución familiar en España*. Bilbao: Fundación BBVA, p. 245-296.